

platnosti samostatná věta, a to po stránce formální věta adverbialní, a protože lze adverbia po některých stránkách přiřaditi ke jménům, tedy jmenná, nominální: Časem se původní význam »není« ztratil a *ne* se začalo v odpovědích na otázky chápati vlivem případů *nebyl tam, nemám nic . . .* za zkrácené *nebyl, nemám, nebyl jsem . . .*

Větná platnost a původní význam záporky *ne* proniká zřetelně ještě dnes v jistých ustálených případech mimo odpovědi na otázky. Tak na př. u Ráise čteme: *Ne, že bych vás nerad viděl*, ale nemohli vám tam u vás na vikariátě dát něco kloudného (nějaké kloudné učitelské místo)? Po *ne* následuje vedlejší věta se spojkou *že*, má tedy *ne* větnou platnost, tvoří s větou uvozenou spojkou *že* souvětí, a znamená »není tomu tak«. Lze ji vykládati také ve smyslu »nemyslete si«, ale proti odpovědem na otázky doplňujeme tu sloveso, které není obsaženo v nejbližším sousedství záporky. Nebo Jar. Durych píše: *Neklidná jeho krev byla žádostiva změn. Ne, že by nemiloval svého domova*. Zde dobře vystačíme se smyslem »nebylo to proto, že . . .«. U K. Poláčka čteme: *Vy jste nedával znamení, ne, že jste dával* = není pravda, že . . . Jiný příklad z téhož autora: *Ono to pojede, ne, že to nepojede* = není pravda, že . . . Takové a podobné věty nejsou v hovorové a lidové mluvě nijak vzácné.

Větná platnost záporky *ne* drží se dále v poněkud jiných případech, které nám dobře osvětlí tento příklad ze Šrámka: *Ne, jaký zvláštní návyk osvojuje si tento chlapec! Zde ne* znamená »není to divné, překvapující . . .«? Jde o t. zv. řečnickou otázku, která má spíše ráz zvolací a smysl kladný: »je to divné, jak je to divné . . .!« Často tu říkáme *no ne!*

Ještě jeden typ sem patří, totiž *ne-li*, na př.: *bylo to aspoň (nejméně) 100 Kč, ne-li více* = »nebylo-li to víc«. Podobně: *vyloodil na něm 10 Kč, ne-li víc* = »nevyloodil-li, nebylo-li to víc«. Tu se *ne* chová jako určité sloveso, má při sobě částici *-li*, je tedy větou vedlejší. Podle souvislosti lze doplniti k *ne* slovesa různá, ale všude lze dobře vystačiti se smyslem »nebylo-li to«, shodujícím se s indikativním »není, nebylo (tomu tak)«.

Josef Vachek: České předložky a struktura češtiny.
(Několik poznámek.)

Na stránkách prvních dvou ročníků Naší řeči, tedy skoro přede dvěma desetiletími, rozvinula se debata o velmi častém poklesku proti české orthoepii, totiž o tom, že se ve výrazech typu jednoslabičná předložka + jméno (zájmeno)

neklade přízvuk na předložku, nýbrž až na prvou slabiku jména (zájmena); tak místo *na stráni* že se přízvukuje chybně na *stráni*, m. *u potoka* chybně *u potoka* atd. Poklesek ten, jak jsou si dobře vědomi zvláště učitelé češtiny, nepodařilo se ani zdaleka vymýtiti dodnes. Nešlo ovšem ani přede dvěma desetiletími o chybu novou, ve stadiu zrodu, nýbrž o chybu, která již pevně zapustila kořeny. Prof. *J. Jakubec*, který článkem »Pozbýváme citu pro český přízvuk« debatu v NŘ. zahájil, výslovně praví, že si na tento zjev dává pozor již léta (NŘ. I/1917, str. 118). Že jde o zjev staršího data, dosvědčují m. j. i zmínky *Ant. Frinty* (v *Novo-české výslovnosti*, Praha 1909, str. 147) a dlouho předtím *Jos. Durdíka* (v *Kallilogii čili o výslovnosti*, Praha 1873, str. 9). Snad — ač je možný i výklad jiný — byl tento zjev znám již *Ant. Jar. Puchmajerovi*, který v svých almanaších tiskne předložku se jménem dohromady, jako jedno slovo (hořejší příklady by tedy psal *nastráni*, *upotoka*). *Jakubec* tuto pravopisnou zvláštnost *Puchmajerovu* vysvětluje tak, že mu patrně šlo o upevnění českého rytmu přízvukného (cit. čl. v NŘ.), jinde pak (*Dějiny literatury české*, II. díl, Praha 1934, str. 205) praví výslovně, že tak *P.* píše »patrně s úmyslem, aby se v těchto případech užívalo správného přízvuku«. Není našim záměrem shledávati všechna starší svědectví o našem orthoepickém přestupku. Stačí nám tu fakt, že je nepochybná kontinuita tohoto zjevu nejméně po šest desetiletí. Pozorujeme-li pak jen poněkud dnešní mluvený jazyk, ať už ve školách nebo při přednáškových i uměleckých projevech, nemůžeme být na pochybách, že všechen boj proti chybnému přízvukování předložkových spojení měl — v nejlepší případě — úspěch velmi skrovný. A nejde dnes už jen o jazykové projevy předčítané, nýbrž i o skutečné přednášky a řečnické projevy, třeba i improvisované, ba i o řeč lidovou — všude lze dnes pozorovati spíše vzrůst tendence, přenášeti přízvuk se slabičné předložky na jméno, než její pokles.

Neústupnost, s níž si tato tendence razí cestu, vede přirozeně k otázce, které jsou příčiny tohoto ustavičného porušování českých orthoepických požadavků. Na tuto otázku se snažili uspokojivě odpovědět už účastníci diskuse v NŘ. *Jakubec* (v cit. čl.) se domníval, že příčinou je školní recitace chybně vytvořených českých jambických veršů (jako je třeba *Vrchlického* verš: *na skráně sahá šedinou nám stáří*). S ním vyslovili souhlas *Fr. Frýdecký* (v čl. *Zeyerův blankvers* NŘ. I, 141—143) a *Josef Křál* (v pojednání *České jamby*, *ib.*, str. 260). Ale tu nelze hledati příčinu naší ten-

dence, alespoň ne hlavní, neboť, jak správně praví prof. M. Weingart v knize Spisovná čeština a jazyková kultura (v pojednání Zvuková kultura českého jazyka na str. 221), hlasité čtení jambů a vůbec básní není v našem národě tak rozšířeno, aby mohlo přesun přízvuku způsobit. Weingart zamítá i jiné výklady, hledající jinde příčinu přesunu, totiž F. Strnada, jenž (v NŘ. I, str. 178—9) soudil, že přesun zavíňuje nesprávný vyučovací postup při čtení na stupni elementárním, a G. C. Křikavy, který (v NŘ. II, str. 67) pokládal za zdroj naší chyby církevní zpěvy, v nichž často slabiky textu připadají v taktovém rytmu na místa, která jim nepřísluší. Jistě správně praví Weingart na cit. místě, že by ani tyto výklady »nestačily k vysvětlení zjevu tak rozšířeného«. Jeho vlastní výklad tohoto zjevu se v podstatě shoduje s výkladem Frintovým, o kterém bude řeč níže.

Jakubcovi tanula na mysli r. 1917 ještě jiná příčina přízvukového přesunu, jak je patrné z jeho slov (cit. čl., str. 118): »Příklad cizích jazyků, zejména němčiny, která vyslovuje předložku zpravidla bez přízvuku, býval tu vždy...« a z toho, že v závěru svého článku mluví »o cizotě, která se do naší řeči vtírá«. Ale je-li třeba hledat příčinu té změny ve vlivu němčiny, bylo by mělo podle známého pravidla »cessante causa cessat effectus« po převratě s nepopiratelným poklesem znalosti němčiny ve vrstvách nejširších i mezi vzdělanci dojít i k podstatnému omezení této orthoepické chyby. Ale spíše opak toho lze pozorovati — nemůže tedy ani vliv němčiny být podstatnou příčinou toho zjevu.

Podle Ant. Frinty (Přemístění českého přízvuku, Prace lingwistyczne ofiarowane Janowi Baudouinowi de Courtenay, Kraków 1921, str. 136—7) jde o odchylku vyložené městskou a »kulturní«, jejímiž příčinami jsou mezera za předložkou při čtení, emfatické zdůrazňování následující předpony záporné nebo superlativní, zvláště u slov mnoho-slabičných a kontrastujících (to asi pokládá za hlavní příčinu i Weingart v studii výše citované), snad i logická analýsa, dekompozice a rytmická analogie přízvukovaných pádů prostých i spojených s předložkami dvojslabičnými. Nehledíc k tomu, že dnes už nelze o této zvláštnosti mluvit jako o výhradě řeči městské a kulturní, nevykládá ani Frinta zcela uspokojivě příčinu našeho zjevu. Jednak nejde, jak už řečeno, jen o řeč předčítanou, jednak výklady o analogickém zevšeobecnění výslovnosti emfatické jsou formulovány příliš všeobecně. Důraz emfatický se totiž od důrazu slovního liší i stupněm síly, nejen polohou v předložkovém výrazu; a

i po provedení domněle analogického zevšeobecnění zůstává poměr síly mezi oběma důrazy nezměněn (srov. na Kámenném mostě: na Kámenném mostě, ne na Mánesově). Důležité je, co F. praví o rytmické analogii; je však možno tuto věc pozorovat s ještě širšího zorného úhlu, jak uvidíme dále.

Roman Jakobson se zabýval zjevem, o kterém je řeč, v svých Základech českého verše (Praha 1926; ovšem i v prvním, ruském zpracování tohoto díla, O češském stiche, Moskva-Berlín 1923 — zde však vycházíme z dostupnějšího vydání českého). Jakobson podrobuje zamítavé kritice většinu dosavadních výkladů toho přízvukového přesunu (str. 89 až 90). Sám vykládá náš zjev skoro shodně s Frintou, ale přece je tu důležitý rozdíl, jak uvidíme dále: »Fakt, že se v jazyce vyskytovaly skupiny — nepřívzvučná předložka + přízvukované jméno [J. myslí na předložky neslabičné, pozn. J. V.], a vliv přízvukování jména mimo spojení s přízvukovou předložkou vedly přirozeně analogii k přesunutí přízvuku s předložky na jméno — zvláště v těch případech, kdy takový přesun mohl hrát expresivní roli (při zvláštním zdůraznění jména, v antithesi a pod.)« [Citát je ze str. 88.] Z obou přízvukových možností (označme je $\times/\acute{\times}$.. a $\acute{\times}/\times$.. při čemž / značí hranice mezi předložkou a jménem) vybírá si čeština, jak praví J., podle potřeby tu neb onu variantu. Tak na př., protože se čeština snaží vyhnouti mnohoslabičným mezerám mezi hlavními přízvuky slovními, přechází přízvuk s předložky zvláště často na jméno mnohoslabičné. — Důležité je, že J. vyvozuje ze všech těchto zjevů obecnější linguistický závěr, kdežto badatelé, kteří o nich psali před ním, zabývali se jimi ponejvíce jen se stanoviska brusičského. Podle J. se jeví totiž v přesunu přízvuku v takových spojeních »zárodkové stadium přeměny přízvuku ustáleného v pohyblivý«. K tomuto závěru byl J. veden jednak tím, že shodně se vši mluvnickou teorií českou pokládá předložku + jméno za jediný slovní celek (takže schemata přízvukových možností jsou pak $\acute{\times}/\times$.. a $\times/\acute{\times}$..), jednak mu bylo pohnutkou to, co vyjádřil, ovšem ve velmi opatrné formulaci, větou: »Konečně jeví se, tuším, tendence významově odlišiti dané varianty v místě přízvuku.« Dokladů na tuto tendenci J. bohužel neuvádí a i jinak, jak ukážeme dále, zdá se pravděpodobnějším, že naše zjevy jsou projevy tendence jiné. V zásadě je však naprosto nepochybné, že je nutno zkoumati tyto orthoepické chyby i linguisticky, nejen brusičsky. Je přece obecně uznávanou pravdou v theorii jazykozpytu, že každá chyba, už proto, že bylo možno, aby k ní vůbec došlo, je projevem skrytých tendencí, jež časem mo-

hou vést k pronikavým změnám v jazyce. Pokusme se proto poznati, co je hlavní hnací silou přesunu českého přízvuku s předložky na jméno!

Všeobecně se uznává, že »pračeština, shodně s tradicí praslavanskou, v době ustálení přízvuku na prvé slabice zacházela se skupinou předložka + jméno jako s jedním slovem« (formulace Jakobsonova ze Zákł. č. verše, str. 88); o nové češtině praví Frinta (Novočes. výsl., str. 147): »Za jedno slovo jest... bráti také předložku (vyjma předložky: dle, kol, krom, skrz, stran) s jejím jménem« a dodává: »Již dříve jsme viděli, jak tvoří předložka + jméno intimní celek i fonetický« (jde o zjevy znělostní asimilace, o nichž níže). V článku O fonetickém naznačování složenosti slov ve spisovné výslovnosti české (Čas. pro mod. filologii XVII/1931, str. 24—29) vyjadřuje se Frinta ještě důrazněji (str. 24): »V našem jazyku, zvláště od zavládnutí jednomístného, mechanického přízvuku slovního, došlo k úplnému »srůstu« všech součástí složenin, jinak... řečeno, k naprostému potlačení fonetické autonomie jednotlivých složek a k vyjádření kolektivního charakteru této symbiosy. A k ní musíme v českoslovenštině připočísti i předložkové pády [obě kursivy Frintovy], třebaže se nepíší dohromady.« — Stejně se vyslovují i autoritativní mluvnické příruční, na př. Gebaurova-Trávníčkova (Přír. mluv. jazyka českého, 3. vyd., Praha 1925, str. 61): »Předložka jednoslabičná se připojuje k svému slovu příslušnému a nejbližšímu; splyvá s ním v slovo jedno a má přízvuk hlavní jakožto první slabika tohoto celku.«

Je tedy dnes opinio communis v bohemistice, že předložka (a to předložka i neslabičná, ač to u ní není tak zřejmé) tvoří se jménem dohromady jediné slovo. Dokázati slovní samostatnost jistého zvukového úseku není však věc tak snadná, jak by se na první pohled zdálo. Důvody, které se uvádívají pro slovní jednotnost předložkových výrazů v češtině, bývají často povahy historické nebo diachronické (srov. citát z Jakobsona na počátku předešlého odstavce a i Frintův výrok z ČMF. XVII). Frintův výrok z Novočes. výsl. argumentuje ovšem synchronicky. Ale dvě léta po F. (1911) ukázal prof. V. Mathesius v pojednání O potenciálnosti jevů jazykových (ve Věstníku Král. české společnosti nauk, tř. hist., též zvl. otisk), že problém samostatnosti slova patří vlastně k nejspletitějším problémům fonetiky a jazykozpytu vůbec. M. sám si na otázku, je-li slovo samostatná jednotka, odpověděl kladně, ale s omezením, že se samostatnost slova projevuje foneticky jen potenciálně (t. j., že se projeviti může, ale nemusí). Jako jednu z pomůcek k poznání

slovních hranic v souvislém zvukovém kontextu uvádí M. pravidlo, že slova ve větě jsou více nebo méně přestavitelná, ale slabiky v slově nikoli. Použijeme-li na předložkové výrazy tohoto kritéria, jejich slovní jednotnost se potvrzuje (výrazy j. *u potoka* nelze přestavit v *potoka u*). Vedle toho možno na přítomnost slovních hranic souditi ze zvláštních zvukových jevů, jež se vyskytují právě jen při slovních hranicích, kdežto uvnitř slovního celku jsou zjevem neznámým (bývají to hlavně některé souhláskové skupiny, j. v češtině *-mj-*, *-nj-* a pod.)*) Takovým zvukovým jevem jest ovšem i slovní přízvuk, je-li ustálen na určité slabice (jako je tomu v češtině, ve francouzštině, v polštině a j.), a jistě právě fakt, že slabičná předložka byla a je nositelem slovního přízvuku ve skupině předložka + jméno, byl hlavním důvodem, že byly skupiny toho typu vykládány jako jednotné slovní celky. Ale jsou i jiné, ovšem méně zřejmé zvukové rysy, jež naše skupiny charakterisují jako slovní jednotky. Ty rysy má na mysli Frinta, když mluví v Novoč. výsl. o »intimním fonetickém celku« předložky a jména. Tak ukazuje F. (na str. 89—90), že ve skupině dvou slov, z nichž se prvé končí souhláskou párovou co do znělosti a druhé se začíná souhláskou jedinečnou, přechází znělá koncová souhlásková prvého slova v neznělou (na př. *nárot roste, hrat leži, bes má*); naproti tomu však v analogických skupinách na hranicích mezi předložkou a jménem zůstává koncová souhlásková předložky v své původní podobě (srov. s příklady právě uvedenými tato předložková spojení: *od rodiny, nad lesem, bez moci* [zde jsem F-ův příklad pozměnil, pozn. J. V.]). »Příčina zjevu toho,« praví Frinta, »je psychologická: předložka tvoří se svým jménem celek pojmový, kdežto jinde jsou mezi slovy „*pausy myšlenkové*“.« [Kursiva F-ova.] I když je lépe vyhnouti se psychologisující formulaci Frintově, jisto je, že tu bylo upozorněno na věc velmi závažnou, totiž na to, jak se slovní hranice projevují v zvukovém složení souvislé řeči. Na druhé straně však je nutno uvědomiti si, že takové zvláštní zvukové rysy charakterisují někdy nikoli hranice mezi slovy, nýbrž i hranice mezi morfémy (tak se v spis. češtině vyskytují dlouhé souhlásky a skupiny souhlásek, j. *-šs-*, *-řs-*, nejen v případech, j. *dej jim, náš soused, tvař se*, nýbrž i při hranicích morfémů, j. *nej-jednoduš-ší*,

*) Na zajímavé zvukové jevy, charakterisující hranice slov v nejznámějších jazycích evropských, poukázalo v posledních letech (1930—32) několik autorů v časopise *Maître Phonétique* (na př. G. Dietrich, D. Jones a V. Mathesius); podrobnosti o této serii článků viz v mé zprávě v *Čas. pro mod. filologii* XX, 1934, 109—111.

praš-ský, kovář-ství atp.). Je proto při zjišťování, jde-li o hranice slovní či morfematické, vždy třeba použití Mathesiova kritéria o přestavitelnosti, jak o něm byla řeč v první polovině tohoto odstavce, ale s jistou obměnou: slova ve větě jsou více nebo méně přestavitelná, ale morfémy v slově nikoli.

Vraťme se k Frintovým příkladům *od rodiny, nad lesem, bez moci!* Běžná spisovná výslovnost hláskových skupin *dr, dl, zm* při hranicích předložky a jména v těchto spojeních se nijak podstatně neliší od výslovnosti týchž skupin v případech *j. drobiti, dlouhý, zmije*, t. j. v případech, jejichž slovní jednotka je nade vši pochybnost a kde také oba členové každé z těchto souhláskových dvojic patří zcela nepochybně k témuž morfému. I toto konstatování tedy souhlasí s běžným výkladem, že předložka se svým jménem tvoří slovní jednotu. Prohlédneme-li příklady asimilace podle znělosti ve spojeních předložka + jméno, které F. uvádí na str. 88 (typy: *ot chůze, z Bohem*), sledujeme, že je zase můžeme bez násilí srovnati s případy, kde tytéž souhláskové skupiny jsou uvnitř slova, nerozděleny morfematickými hranicemi [j. v slovech *nátcha, zboží**): v obou druhých případech se uplatnil týž druh asimilace, totiž asimilace zpětná. Získáváme tedy zase nové svědectví toho, že se spojení typu předložka + jméno chová stejně jako slovní celky, jejichž jednotka je nepochybná.

Avšak podrobnější srovnávání asimilačních výsledků v obou typech (t. j. v mezích nesporně jediného slova a v mezích spojení předložka + jméno) přece jenom objeví některé případy, v nichž asimilace, jež až dosud postupovala v obou typech naprosto analogicky, zvolila v každém z obou typů cestu různou. Nejde mi tu o případy, j. z *radostí, z láskou*, jež Frinta zaznamenal v Novoč. výsl. (str. 90) — ty patří buď do téže kategorie jako dial. výslovnost z *náma*, kterou F. uvedl v témže odstavci (napsal ostatně o tomto typu zajímavé poznámky v svém výše cit. článku v Čas. mod. fil. v r. 1931, str. 25), anebo mají příčinu v tom, že se v dnešní češtině poněkud ztrácí přesné vědomí o rozdílu mezi předložkou z a s, resp. mezi stejně znějícími předponami. Než to je už zase jiná kapitola. — Chci tu jako doklady různého asimilačního výsledku v našich dvou typech uvést jednak spojení *g řeči* proti nesporně jedinému slovu *křeče* (s neznělým ř!), jednak spojení z *holubem* proti slovu *schodit* (přidržuji se, jak patrně, výslovnosti české, nikoli moravské; srov. k orthoepii této skupiny nejnověji Tráv-

*) V příkladě *zboží*, posuzujeme-li jej synchronicky, není mezi z a b morfematických hranic!

níčkův spis *Správná česká výslovnost*, Brno 1935, str. 33n.). Je zřejmé, že se v těchto případech spojení předložka + jméno nechová jako slovní celek, stojící proti němu: v onom vidíme provedenu asimilaci zpětnou, v tomto však postupnou. A srovnáme-li ještě výslovnost uvedených předložkových výrazů s doklady (vzatými rovněž z Frinty, Nč. výsl. str. 89) na asimilaci v takových případech, kde jde naprosto zřejmě o hranice dvou slov [*tvýř řádek, štvrd hodiny*]*), nemůžeme být na pochybách, že uvedené předložkové výrazy, alespoň pokud se asimilace týče, chovají se jako skupiny slov *d v o u*. Zvláště zřejmé je to u výrazu *g řeči*. Jak známo, je znělost po př. neznělost hláskovým realisací českého fonému ř určována jejich postavením ve slově a hláskovým okolím: znělá varianta fonému ř se vyskytuje na počátku slova a mezi znělými fonémy, kdežto jeho varianta neznělá v absolutním konci slova a v sousedství neznělého fonému. Jak podle toho slovně rozčleniti zvukový úsek *gřeči*? A priori je možné dvojí řešení: je tu znělé ř; to stojí buď na počátku slova, a pak třeba členit *g/řeči*, anebo uvnitř slova po znělém souhláskovém fonému, a pak jest úsek ten jediným slovem. V prvném případě by byla znělost ř primární, v druhém sekundární. Ale druhé z uvedených řešení není možné, poněvadž předpokládá existenci znělého fonému *g* v češtině, analogického fonémům *b, d* atd. Takového fonému však čeština nemá; hláska *g*, pokud se v domácí slovní zásobě významu intelektuálního vyskytuje, je jen znělou variantou fonému *k*, jejíž znělost je třeba vždy vykládati asimilací k následujícímu znělému fonému (jako v případech *gde, gdy, gdo*). Tak tomu je tedy i v našem případě: znělost ř je primární, kdežto znělost *g* sekundární, a nutno tedy konstatovati, že hranice slova je před fonémem ř, t. j. že předložkové spojení *gřeči* se zcela nepochybně skládá ze slov *d v o u*.

Pozorujeme tu tedy jakýsi průlom do platnosti všeobecně uznávané pravdy o slovní jednotě výrazů typu předložka + jméno. A tu se naskytá otázka, není-li změna přesunující přízvuk se slabičné předložky na jméno jen jiným projevem téže tendence, jiným průlomem do dosavadní jednotnosti předložkových celků slovních, či konečně, jinými slovy, jiným projevem tendence po osamostatnění předložky. Sluší připomenouti, že takovýto výklad přízvukového

*) Výslovnost *čtvrt-hodiny* (- značí rekursi), kterou F. uvádí s poznámkou »při čtení«, je (právě pro tu rekursi) afektovaná; má-li výslovnost být přirozená, musí se rekurse zrušit, a pak ztratí *t* ihned svoji neznělost a přejde v znělé *t*, jež nutno fonologicky ztotožnit s *d*.

přesunu v předložkových výrazech snad do jisté míry zatanul na mysl Frintovi, když v cit. článku z Čas. mod. filol. XVII (str. 28) napsal, že »do této kapitoly [jeho článek, nadepsaný O fonetickém naznačování složenosti slov ve spisovné výslovnosti české, má totiž podtitul »Kapitola z psychofonetiky«] patří *částečně* [moje kurs.] i přenášení přízvuku s předložky na slovo s ní spojené, zvláště je-li toto slovo delší a samo ještě složené (hlavně se záporkou nebo superlativní předponou«). Jinak však podle F. »sluší ztrátu přízvuku u jednoslabičných předložek vysvětliti vlivem pisma . . .«.

Pro pravděpodobnost výkladu, že je přesun slovního přízvuku v českých předložkových spojeních způsobován tendencí, aby byla rozložena slovní jednotnost takových spojení, zdají se svědčiti i některé jiné zjevy. Zmínili jsme se výše o tom, jak je důležité pro poznání jistého zvukového úseku jakožto slovní jednotky kritérium představitelnosti. Jako zvláštní druh tohoto kritéria bychom mohli uvést kritérium oddělitelnosti. Bylo by možno je formulovat asi takto: Pokud má jistý zvukový úsek platnost jednotného slovního celku, není možno, aby se kterákoli jeho část od ostatních jeho částí oddělila. V našem případě to znamená, že pokud předložka se jménem tvoří jednotný slovní celek, musí s ním bezprostředně (v doslovném významu!) sousedit. A tu zase je možno v nové češtině, především ovšem spisovné, pozorovati několik obecně známých druhů chyb, jež však možno všechny převést na společného jmenovatele: vlivem každé z těch chyb se totiž předložka nějakým způsobem oddaluje ode jména, s kterým se pojí.

Prvá z takových chyb, dnes velmi běžná, je vkládání rozvíjecích výrazů mezi předložku a jméno (na př.: *šel po sněhem vysoko zaváté cestě*), při čemž se nezřídka setkají i dvě předložky (v sportovním referátě se nedávno objevil tento doklad: *domáci se ještě nevzpamatovali z ve třetím kole utrpěné porážky*). K jiné chybě dochází, když se dvě předložky pojí s týmž jménem. Tu by za každou z obou předložek mělo následovat jméno v příslušném pádě, ale zatím stále více proniká tendence, použít jména jen jednou, a to až po druhé předložce, v pádě, který se řídí právě touto druhou předložkou (na př.: *promluví s ním před nebo po hodině*). Je zřejmé, že se i touto chybou porušuje slovní jednotnost předložkového spojení typu *před (hodinou)*, jednak už proto, že předložka je tu osamocena, ale i z té příčiny, že jméno, z něhož soudíme na to, jak nevyjádřený tvar měl znít, je v jiném pádě než tvar, jehož si žádá předložka *před*

k svému doplnění. — Jiná chyba, dnes také stále častěji se objevující, je jakýmsi protějškem chybného typu právě uvedeného. Pojí-li se táž předložka se dvěma nebo více jmény, stává se zvykem, užití jí jen při prvním jméně a při dalších ji neopakovati, a to nejen tehdy, jde-li o dvě jména, tvořící významový celek (j. *utíkal přes hory a doły* — v těch případech školní mluvnice opakování předložky nevyžadují), ale i tam, kde takové významové souvislosti není (na př. hlasatelé našeho rozhlasu často oznamují: *Konec soudobého rozhlasu do Bratislavy a Košic* a pod.). Je zajímavé, že věty tohoto typu velmi zřídka mají přízvuk na předložce (v hořejší větě je přízvukování toto — značím jen hlavní přízvuky —: *do Bratislavy a Košic*); zkusíme-li předložku opakovat (*do B. a do K.*), dosáhneme mnohem snáze přízvukování, vyžadovaného orthoepickými předpisy. Tato okolnost ukazuje zvláště názorně, jak i tato chyba útočí na slovní jednotu předložkových spojení. Vzpomeňme v této souvislosti také, jak často NŘ. vyžadovala opakování předložek před rozvíjecími členy ve výrazech, j. *od toho ode všeho, s tím se všim*, v prosbě Otčenáše *pros za nás za hříšné*; i tu jejich opomíjení je nepochybně projevem tendence, aby byl ještě více uvolněn slovní svazek, poutající navzájem předložku a jméno.

K vývodům, obsaženým v posledních dvou odstavcích, nutno připojit několik poznámek. Vím velmi dobře, že ne-li všechny, jistě většina chyb právě uvedených přičítá se vlivu němčiny, a sám o vlivu němčiny na češtinu v této věci ani dost málo nepochybují. Ale stejně je nepochybné, že se vliv ten mohl uplatnit jen proto, že proň byla v struktuře češtiny připravena půda. Slovní jednotu předložkových výrazů byla v češtině ohrožena, třebaže jen zatím zcela nepatrně, už od té doby, co se *r'* změněné v *ř* začalo činně i trpně účastnit asimilačních pochodů (na půdě Čech pak vedle toho též od té doby, kdy se *γ* v slovech typu *shodit'* změnilo postupnou asimilací v *ch*.*) Různé výsledky asimilace uvnitř typových párů *g řeči: křeče a z holubem: scho-dit'* postavily další vývoj češtiny před dilemma: buď zachováti slovní jednotu předložkových výrazů nějakou likvidací případů jednotě té se přičících, anebo postupně likvidovati

*) Je-li správný výklad Jakobsonův, že k asimilaci podle znělosti došlo hned po ztrátě slabých jerů (v. *Slavia* IV, 1926, str. 805—816) a výklad Trubeckého, že změnu *g > γ* si čeština přinesla už z doby předhistorické (v. *Zeitschrift f. slav. Phil.* I, 1925, str. 287—319), byla v Čechách tendence po rozložení předložkových výrazů připravena půda už velmi časně, dokonce už před ustálením expiratorního přízvuku na prvé slabice v slově.

samu slovní jednotu předložkových výrazů nenáhlým vzájemným osamostatňováním jména a předložky. Vývoj se dal cestou, kterou ukazovala alternativa druhá. To se projevilo již tehdy, když v češtině vznikly sekundární jednoslabičné předložky *dle, kol, krom, skrz, stran* a předložková spojení jimi tvořená nebyla přízvukově přizpůsobena předložkovým spojení v jazyce už existujícím. Další, ještě zřejmější krok k rozloučení předložkových výrazů byl učiněn přesunem přízvuku se slabičné předložky na jméno. Ale tendence snažící se o rozštěpení předložkových slovních celků snaží se uplatňovat čím dál tím víc a všude, kde je to možné. A tak pod zorným úhlem této problematiky tohoto úseku české jazykové struktury objevují se v novém světle i ony naprosto nepochybné germanismy, probrané v předešlém odstavci: našly si do češtiny cestu, poněvadž pomáhají rozřešit (či dořešit?) jeden z problémů vývoje české jazykové struktury. Musím tu ovšem se vším důrazem prohlásit, že ani v nejmenším nechci hájit germanismů, o nichž je řeč, ale že pokládám za linguistovu povinnost, vyrovnat se s nimi pokusem o jejich výklad v rámci jazykové struktury. Jest ovšem velmi nesnadno předvídati, bude-li vývoj spisovné češtiny pokračovat směrem ke vzájemnému osamostatnění předložky a jména; na to jsou poměry právě v jazyce spisovném příliš spletité, právě pro to množství nejrůznějších činitelů, s kterými při jeho vývoji třeba počítati. Ale jedno je jisto: i pod rouškou zdánlivě mrtvého klidu spisovné normovanosti najdeme v jazyce vždy jeho vnitřní dynamiku, a to ne dynamiku slepou, nýbrž záměrnou a cílevědomou.

Jest ovšem jisto, že zbývá najít odpověď ještě na jednu otázku, a to na otázku hlavní: co v češtině vůbec způsobilo vznik tendence po rozloučení slovní jednoty předložkových výrazů, po př. co rozhodlo, že se vývoj češtiny dal směrem druhé z obou alternativ, jak jsme je v předešlém odstavci formulovali? Spolehlivá odpověď na tuto otázku vyplyne arci teprve z podrobného prozkoumání vývoje české jazykové struktury ve všech jejích částech a ve vzájemné skloubenosti těchto částí,^{*)} ale už dnes je možno alespoň tušiti, co asi bylo příčinou: protože česká spojení předložková měla všechny znaky jednotných slovních celků, musila se vřadit

^{*)} Zajímavý doklad toho, jak jsou pevně skloubeny jednotlivé části jazykové struktury, poskytuje právě změna *r' > ř* ve stč. Kdo by na ni pohlížel jen s hlediska fonologického systému, mohl by její význam podceňovati, poněvadž jí nebyl fonologický systém staré češtiny nijak dotčen: změnila se jen fonetická realisace fonému *r'*. Ale jakkoli nepatrný byl její význam pro českou strukturu fonologickou, její důsledky pro morfológickou strukturu češtiny byly, jak jsme viděli, dalekosáhlé.

do české soustavy tvarové právě jakožto slovní celky, ne jako skupiny dvou součástí. Šlo o obdobný problém jako u slovesných tvarů s předponami. A jako ty se přiřadily ke kategorii sloves, tak se připojila předložková spojení ke kategoriím jmenným (substantivní, adjektivní nebo zájmenné). Ale poměry u sloves s předponou se přece jen podstatně lišily od poměrů u předložkových spojení. Kdežto totiž sloveso s předponou bylo schopno vytvářeti celý slovesný tvarový systém podle příslušného paradigmatu a tak se mohlo ke skupině sloves paradigmatu toho připojit jako nový, rovnocenný její člen,^{*)} nemohlo spojení předložkové přirozeně vytvářeti nějaký svůj vlastní tvarový systém, a nemělo tedy jiné volby než přidružit se k pádovému systému příslušného jména. Od tohoto pádového systému se ovšem takové předložkové útvary ostře odlišovaly nejen aglutinační povahou spojení předpony se slovním počátkem (české předpony deklinační jsou totiž vesměs rázu flexivního, srov. V. Skalička, *Zur ungarischen Grammatik*, Praha 1935, zvl. str. 13, 51 násl.), ale už i samým faktem, že by tu šlo o flexi prováděnou formanty postavenými před slovní kmen. Taková flexe se však jinak v češtině nevyskytuje, a je tedy její gramatické struktúře cizí. Zase by tu byly možné dvě alternativy pro další vývoj: buď přebudovat český flektivní systém s formanty za kmenem v systém, kde by formanty kmen předcházely (něco takového se v historické době stalo v bulharštině, která ovšem nemá ustáleného slovního přízvuku a jejíž poměry nelze tedy beze všeho s poměry českými ztotožňovat), anebo vrátit českému flektivnímu systému jeho dosavadní jednotný ráz tím, že se slovní celky předložkových spojení rozloží v složky, z kterých vznikly. Bylo zvoleno řešení druhé, a to z důvodů, které jsou nasnadě: řešení první by bylo vyžadovalo, aby byl český gramatický systém přebudován úplně od základů.

Potvrzení nebo vyvrácení této teorie zůstává ovšem úkolem dalších, podrobnějších výzkumů.

^{*)} Je zajímavé, že fonetikové někdy zaznamenávají i přesun českého přízvuku se slovesné předpony na slovesný kmen (srov. zvl. Frintovy poznámky v *Přemístění čes. přízv.*, str. 137, a také v cit. čl. z *Čas. pro mod. fil.* XV/II, str. 25 a další). Tu však jde zřejmě o zjevy, mnohem sporadičtější se vyskytující, než je tomu u výrazů předložkových. O nepoměrně větší slovní soudržnosti spojení předpona + slovesný kmen bychom se přesvědčili i použitím kriteria asimilačního (srov. z *hochem*: *schodit*) i kriteria oddělitelnosti.